

УДК 821.161.2 "8" — 92.09 І. Франко: 140.8

ЄВРОПА В ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ ІВАНА ФРАНКА*

Ярослава Прихода

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна, e-mail: prykhoda@yahoo.com

Досліджено функціонування концепту *Європа* в публіцистичних текстах Івана Франка. Доведено, що зміст концепту *Європа* в публіцистиці Івана Франка містить різні контексти: географічний, історичний, філософський, і передусім — культурний та цивілізаційний.

Ключові слова: Іван Франко, концепт *Європа*, європеїзм, українськість, європейськість.

Проблеми Європа як ідея, Європа та Україна, українськість та європейськість — були і є предметом обговорення в українській публіцистиці від середини XIX сторіччя. На цих проблемах акцентував свою увагу й Іван Франко. Європейськість Івана Франка нам ще належить усвідомити й дослідити. На цьому вже наголошували науковці Г. Вервес, О. Пахльовська, С. Павличко, Д. Павличко, О. Забужко, Я. Грицак, О. Гнатюк, Г. Штонь, О. Баган та ін.

Утім усі дослідники творчості Івана Франка, якої б грані його таланту вони не торкалися, так чи так порушували проблему європейськості письменника, адже його спадщина і наукова, і поетична, і публіцистична ґрунтована на різних європейських культурах, у ній органічно й повно присутня Європа. Іван Франко, пише Г. Штонь, напрацював у собі і усім по собі полишеним чи не першого і на тоді чи не єдиного (принаймні, до появи Лесі) у к р а ї н ц я, який ніде не почувався загумінковим, не був на задвірках ні Європи, ні світу [25; 50]. Проте ідея Європи в публіцистичній творчості Івана Франка, і концепт *Європа* зокрема, ще не досліджені.

Мета цієї статті — дослідити функціонування концепту *Європа* в публіцистичних текстах Івана Франка, довести тезу, що і творчість, і біографія письменника ґрунтовані й закорінені в європейській культурі, європейській традиції, які він послідовно ширив і пропагував.

На Міжнародній конференції, присвяченій 140-річчю від дня народження Івана Франка, Оксана Пахльовська [5; 21] визначила три основні історичні вузли діяльності письменника, розв'язання яких власне і зробило його великим стратегом національної культури.

© Прихода Я., 2007

* Виголошено на Міжнародному науковому конгресі "Іван Франко: дух, наука, думка, воля" (до 150-річчя від дня народження).

Перший вузол — це секуляризація галицької культури. Третій — цілком новаторська концептуалізація політичної та культурної перспективи України як цілісного культурно-історичного феномена.

Одним із таких вузлів була послідовна цілеспрямована європеїзація української культури загалом, долучення її до тем і моделей загальноєвропейського і в цілому світового літературного процесу.

Це, звісно, було властиво, не тільки Франкові. Не можна тут не згадати сучасників Івана Франка: Івана Нечуя-Левицького, який чітко сформулював проблеми європеїзації, і особливо, української преси, Лесі Українки, яка своєю творчістю демонструвала високі європейські стандарти, Михайла Драгоманова, у публіцистичній творчості якого Європа посідала чільне місце, який, заглиблюючись в історію власного народу та народів Європи, намагався “осмислити шляхи людської цивілізації й на підставі цього намалювати ясну перспективу творчого саморозвитку України” [1; 605]. Коли говоримо про європеїзм Івана Франка, не можемо не згадати про М. Драгоманова, хай там що, але таки вчителя Івана Франка. М. Драгоманов розглядав історичний розвиток та майбутній шлях України в контексті Росії і, як і попередники, пов’язував історичний прогрес із зверненням України до Європи. Він зокрема зазначав: “... наша Україна у ХІХ сторіччі, ставши “провінцією”, одстала більше од передової Європи, ніж це могло б бути, коли б вона йшла без перериву своєю дорогою з ХVІІ ст., а до того одстала й од Московщини” [2; 403]. Тепер, щоб вибитись із ряду “задніх”, а то й “прихвоснів”, — радить М. Драгоманов, — нема другого ліку, як тільки почати, скільки можна більше, придивлятись до європейської думки й праці як можна безпосередніше та будувати свою працю як можна на ширшій основі, яка б виходила за краї обставин і границь Росії, вийти з старого й вузького ґрунту україно-російського на новий і широкий європейсько-слов’янський” [2; 404].

Маючи тверде переконання у тому, що Україна постійно перебуває у західноєвропейському культурному світі, М. Драгоманов закликав вивчати сучасний йому новий європейський досвід у науці, культурі, науково-технічному поступі. М. Драгоманов був “європеїзатором” української суспільної думки свого часу, навіть не стільки тому, що закликав оволодівати “новевропейською наукою”, скільки тому, що пристрасно жадав загального поширення культурно-інтелектуальних світоглядних обріїв тодішньої нечисленної української інтелігенції придушеної, з одного боку, пресом поліцейського гноблення, а з іншого — часто мимоволі обмеженої вузькими рамками своєї національної, а то й просто аматорсько-етнографічної “гуртківщини” [3; 17]. Прозорливий політик М. Драгоманов учив українську молодь “стояти ногами й серцем на Україні, свої голови держати в Європі, а руками обіймати всю Слов’янщину” [7; 38]. Михайло Драгоманов поставив на одні терези європейство й українство. Не даремно в його особі Європа побачила, за словами Франка, свідомого європейця і не менш свідомого українця. Іван Франко в цьому був послідовником Михайла Драгоманова. Франкова програма європеїзації сягала розмірів не лише ідейного наснаження української літератури європейськими імпульсами, а й буквально трансплантації окремих жанрів чи, скажімо, поетичних форм на терени національної традиції. Але це жодною мірою не суперечило його переконаності в цілковито своєрідному характері власне української літератури. Йшлося — і це важливо — про інформативне насичення знанням про зовнішню реальність культури, відірваної через політичні обставини від світу, а зовсім не про орієн-

тацію цієї культури на чужі моделі [5; 21]. Про це важливо пам'ятати. Адже тактика цієї європеїзації була фактично підпорядкована важливій культурологічній — і вочевидь новаційній на той час — концепції Івана Франка історії літератури як фрагменту історії цивілізації і відтак історії національної літератури як фрагменту цивілізації світової.

Саме таке семантичне наповнення концепту *Європа* містять твори науковця і публіциста, який своєю працею активно сприяв зміцненню зв'язків між Україною та Європою, робив усе, щоб “прилучити громадян до європейського політичного та культурного досвіду”. Іван Франко, оцінюючи діяльність М. Драгоманова, писав: “Драгоманов у своїх писаннях і в своїм життї показав нам новий досї тип — українця-європейця, що свою любов до України основує на любові до всіх людей, а особливо до тих покривджених і пригноблених, в котрих рядї українська нація займає одно з передніх місць” [16; 70].

Думати і говорити як європеєць — це була найвища оцінка особи, яку аналізував Франко. І самого І. Франка, з огляду на його внесок у європейську культуру, сьогодні вважаємо “європейським генієм, нашим найсвятішим правом належати до Європи” [4]. У поняття “європейський тип” Іван Франко вкладав інтелігентність, здатність до критичного аналізу, “живу ідею”, реальну працю, відхід від сентименталізму. Європейське для нього, як зазначає О. Сербенська, — “це утверджувати загальнолюдське, демократичне, це об'єктивність і толерантність, відсутність доктринерства, догм” [6; 84]. Високому європейству Іван Франко протиставляв хлінове європейство, яке по дзьобу нашого рутенця [22; 213]. Хлівовим європейством Франко називав поведінку тих, які їхали до Європи по науку й хотіли позбирати сметанку з усіх європейських наук і зложити з них якусь власну цілість.

Європейське для Франка — це насамперед високий рівень культури та суспільного розвитку. Саме таку високу оцінку бачимо у висловах: “європейського масштабу економіст” [10; 489]; “широко по-європейськи освічені люди” (про В. Антоновича, Т. Рильського, П. Житецького [11; 20]; “Він є немов факел з українського воску, що світиться найяснішим і найчистішим вогнем європейського поступу” (Про Шевченка) [23; 388].

Не викликає сумніву в Івана Франка і те, що Україна — це частина Європи, що українсько-руський народ “живе, безперечно, також у Європі”, і є “живим огником у сім'ї європейських народів і діяльним співробітником європейської цивілізаційної праці” [15; 340]. Гасло “І ми в Європі” є однією з назв його статей [Там само]. У своїй публіцистичній, літературно-критичній діяльності Іван Франко завжди “вишукує паралелі”, говорить про взаємовпливи культурних процесів. У зв'язку з цим великої ваги надає перекладам. Сам невтомний перекладач, він високо оцінює, зокрема, переклади П. Куліша “доброго знавця язиків та літератур європейських народів”, а його переклад В. Шекспіра вважає таким, “з яким можемо без сорому показатися в концертї європейських перекладачів великого британця” [20; 169]. Водночас, вважає Франко, важливо “зложитися на образ історії всесвітньої літератури на нашій мові” [17; 34]. Іван Франко впевнений, що для історичного поступу Україні потрібний постійний зв'язок з європейською культурою. На його думку, національність є рамка, яку слід заповнити здобутками нової науки і європейської культури [24; 219]. Українську громадськість потрібно ознайомлювати з “тим, що тепер в Європі розуміють під історією літератури, чого вимагають від неї”, “зводити до купи думки

різних європейських учених” [11; 7]; постійно давати “європейські звістки”. Для І. Франка важливо, щоб цей зв’язок був глибинним. Як зразок поверховості такого сприйняття він наводить приклад з історії Росії. “На початку XVIII століття, — зазначає письменник, — могутю рукою Петра Великого вирвана з вікового просоння і випхана “в Європу” тота упривілейована часть російської суспільності з гарячковою сквапливістю кидаєсь хапати з західноєвропейської культури все, що блищить, що впадає в очі, що незвичайне і нове. Не задаючи собі труда розжувати і перетравити того, що в Європі здобуто було тяжкою віковою працею, інтелігенція російська цивілізуєсь лиш поверха: під модною фрезурую і модним фракком сидять давні варвари, культура прилипла до них зверху, але не ввійшла в кість і кров; куплена за гроші, нахапана мимоїздом, по дорозі, сталась їх здобичею, але не власністю, не хлібом насущним... А вони біжать насититися хлібом європейської культури, але опісля не можуть його перетравити” [13; 293—294]. Важливий і зворотний процес цього культурного зв’язку, тобто “збудження зацікавлення в Європі... життям, змаганнями та потребами українського народу”, оскільки про нас в Європі мало хто знав і мало нами цікавився” [14; 253], а “знакомство з нами Європи винні ми в першій лінії героям пера і науки” [18; 315], тобто інтелігенції. І тут, на тверде переконання Івана Франка, своє завдання повинна виконати преса, причому преса на рівні “європейських revues” [19; 191], яка “до європейців промовлятиме по-європейськи” [14; 253]. Про важність видання, присвяченого українській нації, — наголошує Франко, — на німецькій, або якій-будь іншій європейській мові нема й що говорити [21; 406]. Адже “не пробувано досі подати нічого про партійні та соціальні змагання внутрі нашої суспільності, про нашу публіцистику, театр, штуку”, а також “про нові укр[аїнські] книжки, про сучасні течії в укр. літературі”, про усе те, “чим, властиво, можна зацікавити Європу з нашого поля” [21; 407]. Іван Франко вважає, що потрібно старатися про створення такої преси, яка б якнайповніше інформувала українців про події в Європі. Він зазначає: “... у нас... загально брак часописі, котра би, стоячи на широконаціональному ґрунті, рівночасно старалася заповнити рамки національні змістом сучасної європейської освіти і науки” [9; 217]. Такої часописі — й не тільки часописі — бракує нам сьогодні. Франкові слова не втратили актуальності.

Концепт *Європа* в І. Франка, як і, до речі, в М. Драгоманова, має в собі реалію міста. Описуючи Прагу як “велике європейське місто, з багатою історичною традицією”, І. Франко зазначає, що передусім у місті “впадає у вічі сила, інтенсивність, а разом з тим молодість цивілізаційної праці, старанність, працьовитість, енергія” [12; 229—230]. А ще символами Європи для Франка були електричне освітлення, величезний рух, у театрах сила силенна публіки, численні кав’ярні, пивні, літні ресторани, трамваї, омнібуси і коляски, а також “охайні, заможні села, чудові шосейні дороги, раціонально оброблені поля, муровані мости, будинки також муровані, і все це нове, свіже, дерева вздовж доріг молоді, однакового розміру” [12; 228-229]. Таке емоційне сприйняття європейського міста вплинуло, на нашу думку, і на те, що Франко витворив образ Європи у казці “Без праці”, герої якої “відбули кількамісячну проїздку по Європі” [8].

Зміст концепту *Європа* в публіцистиці Івана Франка містить різні контексти — і географічний, історичний, філософський, і передусім — культурний та цивілізаційний. Франко презентує ідеї спільної Європи, й у цьому контексті — ідеї єдиної України.

Програму європеїзації України, що її так широко закріпив Іван Франко, і додаймо, зробив потужну ін'єкцію європеїзму (вислів О. Пахльовської), продовжили М. Вороний, Д. Донцов, неокласики, М. Хвильовий, представники Муру, шістдесятники. Ця проблема в нових реаліях і в нових перспективах постала в незалежній Україні. Іван Франко своїми текстами зорієнтовує нас сьогодні, радить нам. Як слушно зауважив Григорій Штонь, Франко усі потуги і наголоси пересунув у тепер, у ту нинішність України, яка ще тільки спинається на ноги. України незалежної на рівні кожного з нас — читаймо Франка — і знайдемо відповіді на запитання, що робити, куди повертатися — на Захід чи на Схід.

1. Драгоманов М. Сторінки великого життя // Драгоманов М. Вибране. — К.: Либідь, 1996. — 682 с.
2. Драгоманов М. Шевченко, українофіли й соціалізм // Драгоманов М. Вибране. — К.: Либідь, 1996. — 682 с.
3. Новиченко Л. М. Просвітитель // Штрихи до наукового портрета Михайла Драгоманова. — К.: Наук. думка, 1991. — С. 8—26.
4. Павличко Д. Іван Франко — наше всевидяще око в будущині // Літературна Україна. — 2003. — 25 верес.
5. Пахльовська О. Творчість Івана Франка як модель культурно-національної стратегії // Іван Франко — письменник, мислитель, громадянин. — Львів: Світ, 1998. — С. 19—31.
6. Сербенська О. Основи мовотворчості журналіста в інтерпретації Івана Франка. — Львів: Ред.-видавн. відділ Львів. ун-ту, 1993. — 112 с.
7. Цит. за: Смушка М. Драгоманов у боротьбі за народну і літературну мову в Галичині // Критика. — Львів, 1933. — Ч. 1.
8. Франко І. Без праці // Франко І. Збір. творів: У 50 т. — К.: Наук. думка, 1976—1986. — Т. 18. — С. 240—305.
9. Франко І. Від редакції. — Т. 27. — С. 217—218.
10. Франко І. До відома панів чехів. — Т. 46. — Кн. 1. — С. 487—490.
11. Франко І. Задачі і метод історії літератури. — Т. 41. — С. 7—23.
12. Франко І. З гостювання у Празі. — Т. 46. — Кн. 2. — С. 228—241.
13. Франко І. Іван Сергійович Тургенєв. — Т. 26. — С. 293—306.
14. Франко І. Іван Тивонович. Історія заснування “Rutenische revue” у Відні. — Т. 37. — С. 252—254.
15. Франко І. І ми в Європі. Протест галицьких русинів проти мадярського тисячоліття. — Т. 46. — Кн. 2. — С. 339—350.
16. Франко І. Лист до товариства “Січ”. — Т. 50. — С. 70.
17. Франко І. Микола Стороженко. Нарис історії західноєвропейських літератур до кінця XVIII в. — Т. 37. — С. 34.
18. Франко І. Наше теперішнє положення. — Т. 46. — Кн. 1. — С. 306—322.
19. Франко І. Передмова [до видання “М. Драгоманов. Листи до Ів. Франка і інших. 1881—1886”. Львів, 1906]. — Т. 37. — С. 186—204.
20. Франко І. Передмова [до видання Уільям Шекспір. Гамлет, принц датський. Переклад П. О. Куліша. Львів, 1899]. — Т. 32. — С. 158—170.
21. Франко І. “Rutenische revue”. — Т. 34. — С. 406—407.
22. Франко І. Східно-західні непорозуміння. — Т. 35. — С. 199—223.

23. Франко І. Тарас Шевченко і його “Заповіт”. — Т. 34. — С. 386—388.
24. Франко І. “Товариш”, письмо літературно-наукове. — Т. 27. — С. 219—220.
25. Штонь Г. Іван Франко сьогоднішній // Іван Франко — письменник, мислитель, громадянин. — Львів: Світ, 1998. — С. 47—50.

EUROPE IN THE PUBLICIST TEXTS BY IVAN FRANKO

Yaroslava Prykhoda

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska Street 1, 79000, Lviv, Ukraine*

Tel. office: (032) 296-41-81

E-mail: prykhoda@yahoo.com

The article elaborates on the functioning of the concept *Europe* in the publicist texts by Ivan Franko. The author proves that the content of the concept *Europe* in Ivan Franko's publicist works comprises a number of contexts, such as geographical, historical, philosophical and foremost cultural and civilizational.

Key words: Ivan Franko, concept *Europe*, Europeism, Ukrainianness, European-ness.

Стаття надійшла до редколегії 07.02.2007

Прийнята до друку 03.03.2007